

УДК 94(477)-054.72+94(4)+283

Степан Качараба

СУСПІЛЬНА ОПІКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НАД УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ У БОСНІІ ТА ГЕРЦЕГОВИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Греко-католицьке духовенство внесло вагомий вклад у організацію релігійного життя українців Боснії та Герцеговини. Воно значно спричинилося до розбудови рідного шкільництва та організованого громадського життя переселенців.

Ключові слова: греко-католицька церква, українська еміграція, Боснія, Герцеговина, громадське життя, шкільництво.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. окремим сегментом у суспільній діяльності Греко-католицької церкви в Галичині була еміграція. За підрахунками дослідників, у зазначений період, до США, Канади, Бразилії та Аргентини емігрувало майже 500 тис. галицьких українців [1]. Окрім переселення за океан значних масштабів набрав еміграційний рух до європейських країн, зокрема Німеччини та Боснії і Герцеговини. Остання, була єдиним напрямом еміграції, який заохочував уряд Австро-Угорщини. Ці території австрійська влада намагалася остаточно закріпити у межах імперії після Берлінського конгресу 1878 р., що засвідчували як зовнішньополітичні, так і внутрішньополітичні заходи. Зокрема, законом від 22 лютого 1880 р. прийнятим Державною Радою монархії, були визначені основи управління Боснією і Герцеговиною. Згідно з ним, найвища влада над окупованими провінціями доручалася австро-угорському міністерству фінансів, яке впродовж 1882–1903 рр. очолював Беньямін фон Каллай [2, с. 175]. Центральне управління на місці складалося з чотирьох відділень: адміністративного, фінансового, судового і будівельного [3, с. 97]. У 1880 р. фінансовим відділенням був виданий циркуляр про колонізацію Боснії і Герцеговини. У ньому зокрема, передбачалося, що кожна родина отримає відповідно до кількості робочої сили, певну площу землі під обробіток, на сінокоси, будівництво хати, а у разі потреби – під пасовище. “Що стосується сплати податків, то тільки через 10 років від початку колонізації прибутковий податок буде нараховуватися від суми 3000 піастрів” [3, с. 97].

Незважаючи на доволі привабливі умови колонізації, у перше десятиріччя після публікації згаданого циркуляру з Галичини мали місце лише поодинокі випадки еміграції до Боснії і то переважно не селянських родин, а службовців. Перші ж українські селяни прибули сюди 1890 р. [4, с. 10]. Поступово еміграційний рух, став набирати масового характеру. Так, у 1895 р. тільки із Золочівського повіту до Боснії переселилося 2140 осіб [5]. Еміграційне напруження досягнуло найвищого піднесення 1898 р. З цього приводу галицький священник Йосиф Гродський писав: “1898 р. місто Прнявор в Боснії, де є староство, заповнилося нараз нашими людьми, мов би там був який відпуст або ярмарок. Коли так наряд з’їхався до того міста, що зрештою навіть не виглядає на місто, а є поганою турецькою дірою, в якій тоді не було навіть одного готелю, то де стояла яка турецька халабуда, підперта зі всіх боків колами, була завалена нашими людьми як оселедцями” [6, с. 22]. У наступні роки еміграція у Боснію та Герцеговину стала носити характер “еміграційної гарячки”. Особливо масовими були виїзди селян з Городенківського, Тлумацького, Бучацького, Тернопільського повітів [7]. Згодом еміграція перекинулася на такі повіти, як Самбірський і Дрогобицький [8].

Загалом, еміграція галицьких селян до Боснії та Герцеговини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. призвела до створення у цьому краї значних українських поселень. Найбільші серед них – Дуброва (265 родин), Дев’ятин (150 родин), Дитляк (40 родин), Камениця (46 родин), Козара (70 родин), Гайова (36 родин), Ціленець (28 родин), Раковац Горішній (60 родин) та інші [9]. У вказаних осередках, як засвідчують архівні матеріали,

проживало понад 10 тис. українців [10, с. 63]. Однак, “[...] були се бідні темні анальфабети, одні з якимсь грошем, а інші без них; всі надіялися даром землі “царовини”, чекали роками на ту царовину, терпіли, голод, нужду, мучила їх пропасниця, тай одні з розпуки пнячили, другі жебрали, інші жили буковим листем і пухли з голоду [...]” [11] – вказується у документах. Така ситуація значно перешкоджала плановому веденню душпастирської праці, оскільки окремо взята імміграційна громада не могла самотужки збудувати церкву і утримувати священика. Ще однією перешкодою для душпастирства була значна віддаленість українських поселень одне від одного. Так, наприклад, відстань від Баня-Луки до с. Дуброва складала 35 км, а від Прнявора до с. Деветіни – 25 км [12]. Як наслідок, священики долали величезні відстані, щоб відбувати релігійні практики. З цього приводу, у одному з листів священика Андрія Абрагамовича до митрополита А. Шептицького відзначалося: “Безнастанно подорожую – з Камениці на Дев’ятину, з Дев’ятини на Хорвачани, звідтам на Бачву, а потому знов додому” [13, с. 1]. До цього варто додати, що галицьке греко-католицьке духовенство, з огляду на вказані обставини, не виявляло жодної ініціативи до пасторальної праці серед поселенців у Боснії та Герцеговині. “Я вже писав до кількох священиків, котрі по моїй думці надавалися до Боснії, але одні звиняються, а другі не відписують навіть” [14, с. 22] – інформував А. Шептицького Й. Жук. За таких обставин митрополит Андрей налагодив тісні контакти з Крижевацьким єпископом Юліаном Дрогобецьким (Крижевацька греко-католицька єпархія у Хорватії була заснована 1677 р.), котрого просив взяти під опіку боснійських українців греко-католиків. Як наслідок, на початку 1900 р. Ю. Дрогобецький здійснив спробу залучити до душпастирства у Боснії отців-василіан. “Приїхало тоді двох священиків о. Онуфрій Бурдяк, ігумен Кристинополя і о. Пасивій Кисіль, директор печатні в Жовкві. [...] переступили вони боснійську границю і почали научати в Прняворі від 16/3 до 23/3. Нечуваний натовп людей був тоді коло Прнявора, бо так облягали наші люди Прнявор, як колись перед 30 роками під час війни російські війська Плевну” [6, с. 51] – писав Й. Гродський. Однак, результат тижневої праці вказаних отців був мізерним. З огляду на це, Крижевацький єпископ призначив священиком боснійським українцям греко-католикам бачванського русина Андрія Сегеді (народився 1862 р. у м. Шід, що у сучасній Воєводині), місцем осідку якому визначено м. Прнявор [15, с. 33]. У свою чергу, на домагання Банялуцького римо-католицького єпископа Маріяна Марковича, крайова влада у Сараєво виділила для його утримання щорічну субвенцію у 1000 форинтів [16]. Про А. Сегеді, як першого греко-католицького священика у Боснії, в літературі говориться: “Се був чоловік добрий, але не міг бути тим, чим повинен бути для переселенців; не знав вдачі руского чоловіка і не міг відчутти його потреб, а впрочім сам не мав доброї вимови з уродження, через що не міг науки голосити, а до того не розумів добре по-руски” [11]. Попри таку невтішну характеристику, А. Сегеді виявився талановитим організатором і ревним захисником боснійських українців. Зрештою, йому судилося закладати підвалини організованого релігійного життя українців у Боснії та Герцеговині. Його стараннями, 1900 р. засновано греко-католицькі парохії у м.Прняворі та у с. Деветіна (українці називали його Дев’ятини) [17]. До складу деветінської парохії ввійшли села: Хорвачани, Гаєви, Алексичі, Бошковиці. У 1906 р. А. Сегеді також заснував парохію у с. Стара Дуброва [18]. Характерно, що усі вказані парохії він сам обслуговував. До цього варто додати, що у 1902 р. українські поселення у Боснії відвідав А. Шептицький, де провів вісім днів у монастирі монахів Трапістів [19] (Католицький чернечий орден, відгалуження Ордену цистерціанців, заснований 1663 р. А.-Ж. ле Бутільє де Ранс – аббатом цистерціанського монастиря у м. Ла Траппе (Франція) [20]. Тоді ним закуплено у с. Камениці кілька гектарів землі, де А. Сегеді посадив виноградник. На цій ділянці у 1908 р. збудовано Студитську лавру, що стала духовним осередком для боснійських українців.

У квітні 1909 р. владика Ю. Дрогобецький призначив на допомогу А. Сегеді пресвітера Крижевацької єпархії Михайла Уйфалуші, котрий очолив парохію у Деветіні [21]. Однак два священики, аж ніяк не могли заспокоїти духовних потреб галицьких українців у Боснії. У такій ситуації А. Шептицький почав тривалі перемовини з боснійським римо-католицьким

архієпископом Йосифом Штадлером та міністром фінансів Австро-Угорщини Іштваном Буріаном фон Рачем, на предмет заснування у Боснії греко-католицького вікаріату. Як наслідок, 16 липня 1909 р. Папа Пій X підписав відповідний декрет, а 10 вересня 1910 р. іменував генеральним вікарієм ректора Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові, мітрата Й. Жука [22, с. 44–45]. Після цього, А. Сегеді та М. Уйфалуші відкликано з Боснії, а планованих 5 парохій мали очолити священики з Галичини. Призначений Папою Римським, генеральний вікарій Й. Жук власне і довершив організаційну розбудову релігійного життя українців у Боснії та Герцеговині. Проте, його становище було доволі складним, оскільки він став генеральним вікарієм Сараєвського архієпископа Й. Штадлера та римо-католицьких єпископів у Баня Луці та Мостарі [23]. Місцем осідку генерального вікаріату визначено м. Сараєво, а Крайове управління Боснії та Герцеговини виділяло на його утримання 15 тис. крон щорічної субвенції. Така ситуація викликала крайнє невдоволення української громади у столиці Боснії, яку в тому часі очолював президент Сенату при Верховному суді у Сараєво, доцент університету у Загребі, уродженець Рогатинщини Михайло Зобків. Останній вважав, що “[...] інституція генерального вікарія єсть цілком злишня, а за ті гроші лучше б кревати більше посад душпастирських і підпомагати будову церков” [14, с. 33]. Більше того, коли Й. Жук прибув до Сараєво, то “[...] русини прийняли мої візити у них дуже зимно, а в коротці вручили мені повідомленє, що мого приїзду і уряду зависимого від латинських єпископів не приймають до відомости. На мою Службу Божу ніколи з засади не приходили” [14, с. 17 зв.–18] – писав Й. Жук А. Шептицькому. До цього варто додати, що українська громада у Сараєво навіть звернулася з пропам’ятним листом до Папи Римського, де висловила рішучий протест проти підпорядкування “[...] босанських русинів, котрих є там поверх 6000 під владь римо-католицького сараєвського архієпископа Штадлера” [24]. Попри те, Й. Жук організував парохію у Сараєво, до якої входили околиці боснійської столиці й разом з ними тут, станом на 1910 р., було 1434 греко-католики. Він також заснував парохії у селах Завідовіч та Козарац [25]. Станом на 1912 р. у Боснії та Герцеговині було 6 греко-католицьких парохій.

У жовтні 1913 р., через погіршення стану здоров’я, Й. Жук покинув Боснію і переїхав до Відня, де став парохом церкви св. Варвари [26]. Після цього митрополит Андрей розпочав енергійні заходи у Римі та Відні, з метою утворення у Боснії та Герцеговині греко-католицької дієцезії, управитель якої, з титулом Апостольського адміністратора, підлягав би безпосередньо Риму. Як наслідок, Папа Бенедикт XIV, декретом від 7 жовтня 1914 р. іменував на цю посаду Олексу Базюка, котрий з грудня 1908 р. був душпастирем для українських емігрантів у Бремені [27]. Місцем осідку йому визначено м. Баня Лука [19]. У 1914 р. О. Базюк заснував тут парохію, з центром у с. Козарац, яка довершила організаційну структуру греко-католицької церкви у Боснії напередодні Першої світової війни [28].

Організаційна розбудова греко-католицької церкви у Боснії та Герцеговині вимагала творення відповідної інфраструктури. Перша греко-католицька церква у цьому краї була збудована, за фінансової підтримки А. Шептицького, впродовж 1901–1903 рр. у с. Деветіна [29]. У 1907 р. ієромонах-василіанин Й. Гродський започаткував будівництво церкви і монастиря у Камениці, які 1909 р. посвятив галицький митрополит [30]. Однак, найбільше до церковної розбудови спричинився генеральний вікарій Й. Жук. У 1910 р. він розпочав будівництво церкви у Баня Луці, оскільки на його переконання “[...] тут є центрум всіх колоній і чим раз більше сходяться сюди наші люди” [14, с. 18]. А. Жук також ініціював активну пропагандистську кампанію зі збору коштів у Галичині для будівництва церков у Боснії. З цією метою він розмістив у галицькій пресі відповідні звернення із закликом до пожертв. В одному з них відзначалося: “Для ратованя наших емігрантів від затраченя віри, обряду і народности треба конче збудувати в кожній колонії церков – зглядно каплицю, щоби тим способом сотворити наново осередок релігійного і національного життя, бо нарид лиш тоді опирається підшептам і покусам, коли має у себе свою церков, або бодай капличку” [31]. Більше того, він мав намір здійснити поїздку до США і “[...] від липня до кінця жовтня [...] об’їхати Америку і зібрати трохи грошей” [14, с. 40]. Він також висунув

ідею організації релігійного фонду. “Правительство згодилося в засаді на мій проект, то значить стягане певного проценту від податків плачених через русинів. Податок той був би дуже мінімальний, але приносив би сталий річний дохід, котрим хотів би амортизувати евентуальну позичку на забудову церков (каплиць), домів парохіяльних і може ще креовати хоч одну парохію” [14, с. 22] – вказується у документах. А. Жук також звернувся до А. Шептицького з проханням зарахувати на навчання у Львівській семінарії уродженця Боснії Мірка Боїча. “Він скінчив в Римі філософію, здав ліценціат, а відтак був на першому році теології в Загребі. Архієпископ Штадлер дуже бажає, щоб він був священиком в Боснії і в тій цілі навчився добре по-руски. З огляду на те, що з Галичини тяжко о священиків, для того було б се для нашої місії великим добродійством” [14, с. 32 зв.] – вказується у листі. Інша справа, що до реалізації окремих задумів генерального вікарія так і не дійшло. Тим не менше, вони мали позитивний вплив. У 1912 р. започатковано будівництво церков у м.Прняворі та у с. Козарац, а також каплиць в селах Пастирів та Яблан. Цікаво, що фундамент церкви Преображення Господнього у м. Прняворі посвятив Й. Жук, а його асистентом був Н. Будка, котрий власне у цей час отримав повідомлення про номінацію на єпископа для українців Канади [32]. У 1914 р. збудовано церкву у с. Лішня [33].

Розбудова церковної інфраструктури у Боснії та Герцеговині, поза всяким сумнівом, мала важливе значення, однак для налагодження повноцінного душпастирства ще більшою проблемою був людський чинник.

Як вже вказувалося, впродовж 1900–1908 рр. на українських поселеннях у Боснії та Герцеговині душпастирював лише один світський священик А. Сегеді. Певні місійні завдання, з травня 1908 р. виконували також отці-студити із с. Камениці Йосафат Ковальчук та Іларіон Денщук. Однак вони, згідно з розпорядженням А. Шептицького, не мали права покидати Студитську лавру і тільки там відправляли богослужіння. В часі відвідин Боснії, у серпні 1908 р., митрополит Андрей дозволив студитам відправляти релігійні практики безпосередньо на українських поселеннях. З цього часу вони обслуговували села Стару Дуброву, Деветіну, Обсечко і Каменицю. “Богослуженє було кожної неділі на іншій кольонії. Отці ходили розуміється піхотою, ще й несли з собою всю утвар церковну і потрібні богослужбні книги. На Козіглаві (Нова Дуброва) правили отці під дубом, а стіл місто престола виносили самі, з хати найближшого сусіда” [34] – писав Леонтій Куницький. В часі місії мали місце різного роду непорозуміння з римо-католицькими священиками. Про одне з них доповідав А. Шептицькому І. Денщук. “Через два рази в неділю булисьмо зі службою Божою на Дев’ятині. Один раз дозволив латинський священик відправити Службу Божу в церкві, а на другий раз не хотів жодним правом дозволити, аж ледве ледве впросили тільки читану Службу Божу. На Дуброві оден раз булисьмо і то службу Божу співалисьмо під Хрестом [35, с. 6–6 зв.]”, – вказується у листі.

Місійна праця отців-студитів справляла певний позитивний вплив на релігійне життя української громади в Боснії, однак кардинально змінити ситуацію вона не могла. За таких обставин, не маючи можливості повною мірою заспокоїти свої релігійні потреби, українські поселенці могли стати легкою здобиччю для Сербської православної церкви. З цього приводу ректор Греко-католицької духовної семінарії у Загребі Діонісій Нярадї у листі до митрополита Андрея писав: “Пропаганда з Сербії є дуже велика, так що і для римо-католиків дуже прикро, а наші – еслі не прийде скоро поміч, всі загинуть не лише національно, але і для церкви католицької” [36, с. 22 зв.]. Цю думку підтверджував і Й. Жук, вказуючи, що “[...] кольонії положені на лінії Баня Лука – Доберлін (около 1500 душ) грозять переходом на схизму, коли не дістануть священика” [14, с. 18]. Більше того, у 1910 р. сербський депутат Крайового собору в Сараєво вимагав “[...] віддалити від села, через волю народу, поселених галичан” [37]. Така ситуація викликала занепокоєння не тільки з боку А.Шептицького, але й навіть сараєвського архієпископа Й. Штадлера. Останній, ще у 1908 р. підняв клопотання перед міністром фінансів Австро-Угорщини І. Буріаном про виділення коштів для утримання апостольського візитатора (з капеланом) у Сараєво та 3 греко-католицьких священиків на українських поселеннях [36, с. 22]. Як наслідок, у листопаді 1909 р. у Боснію прибув перший

світський священик з Галичини Фелікс (Щасний) Щурко, котрий очолив парохію у Прияворі [21]. У вересні 1910 р. зі Львова до Сараєво переїхав Й. Жук. Згодом у Боснію прибули галицькі священики Юрко Колодій, Михайло Кіндій і Григорій Біляк, які очолили парохії, відповідно у селах Деветіна, Козарац, Стара Дуброва. Вказані душпастирі були вихованцями Й. Жука в часі його ректорства у Генеральній греко-католицькій духовній семінарії у Львові. Їм належало розв'язати цілий ряд проблем, що накопичилися за останнє десятиріччя.

Священик Ю. Колодій очолив парохію в Деветіні у травні 1911 р. після священника-ієромонаха А. Абрагамовича і перебував тут до 1923 р. Йому вдалося повернути українцям парохіальну земельну ділянку, яку у свій час захопили римо-католики. З цією метою він навіть звертався до відомого українського політика і депутата Австрійського парламенту Миколи Василька, а той, у свою чергу, просив заступництва у міністра фінансів Австро-Угорщини Леона Білінського [38]. “Треба було ще гроша на церковну утвар. Тоді уложив о. Колодій гарну відозву до католиків-німців у Австрії і ся відозва принесла о. Колодію 6500 крон. На руки о. мітрата Жука прислала була архікнягиня Стефанія для парохії в Деветіні гарний, новий фелон” [39] – вказується у літературі. Під керівництвом Ю. Колодія збудовано церкву у с. Гайова. Він також започаткував хроніку Деветінської парохії [40].

Священик М. Кіндій перейняв парохію у с. Козарац від Й. Жука. Він, довершив будівництво парохіальної церкви, а також каплиць в селах Пастирів та Яблан. За власні кошти М. Кіндій купив 10 моргів поля для утримання душпастиря. “Крім цієї будівничої діяльності о. Кіндій мав неабиякі труднощі з провокативними виступами під гаслом “повороту до прадідівської віри” тобто незєдиненого православ'я. Але, цю спокусу вірні козарацької парафії стійко витримали і парафія лишилася у єдності, бо відступило лише три родини” [41] – відзначено у “Хроніці” козарацької парохії.

У серпні 1912 р. М. Кіндій перейшов на парохію у Прияворі, оскільки місцевий парох Ф. Щурко “[...] вніс подане до фельдвікаріату о посаду військового капелана” [14, с. 38].

Після відходу М. Кіндія козарацьку парохію аж до початку Першої світової війни очолював Еміліян Ковч, колишній парох у м. Підволочиськах Скалатського повіту. “Отець Еміліян мав прекрасний дар проповідувати Боже Слово. Він умів потішати, розвеселити й навернути майже кожну душу до Бога. Про Всевишнього і про Пресвяту Богородицю він так ревно говорив, що люди з жалю й радості плакали” [42, с. 61] – вказується у документах.

Впродовж двох літніх місяців 1912 р. помічником Е. Ковча був Н. Будка [43]. Цікаво, що Папа Римський Іван Павлом II у червні 2001 р. оголосив обох священиків блаженними.

Священик Г. Біляк, до переїзду в Боснію, був сотрудником парохії у с. Рудно поблизу Львова. У жовтні 1912 р. він очолив парохію у Старій Дуброві. Його зусиллями збудовано тут церкву і цілий ряд парохіальних будівель. Він також зумів повернути українцям земельні наділи, які були захоплені поляками [44].

Після приїзду в Боснію галицьких священиків, місійна праця монахів-студитів, згідно з розпорядженням Й. Жука, була звужена до рівня сіл Камениця і Обсечко. Тим не менше, Студитська лавра у Камениці продовжувала відігравати роль центру релігійного життя українців греко-католиків у Боснії та Герцеговині. У травні 1912 р. тут розпочав свій новіціат майбутній Екзарх для католиків Росії Леонід Фьодоров. У лютому 1913 р. він прийняв тут схиму, прибравши монаше ім'я Леонтій [42, с. 22].

У березні 1913 р. приїхав до монастиря на новіціат брат митрополита Андрея Казимир Шептицький (чернече ім'я – Климентій), де він перебував до кінця року [45]. “В часі свого побуту вибудував Брат Климентій своїм коштом одноповерховий мурований дім, вартости 20 000 крон, млин бензиновий, шопу і пивницю. Бракови води має запобічи цистерна на кошт Брата Климентія – в висоті 4 500 крон” [46] – вказується у літературі.

У січні 1914 р. у Камениці сталася пожежа, в результаті якої згоріли церква і монастир. З церковного майна вдалося врятувати іконостас, кивот, ризи і запрестольний образ [35, с. 107].

З початком Першої світової війни частина монахів була мобілізована в армію, рашта заходилася відбудовувати знищену пожежою Студитську лавру, втрата якої завдала непоправної шкоди релігійному життю українців у Боснії та Герцеговині.

Греко-католицьке духовенство у розглядуваному краї докладало значних зусиль для організації культурно-просвітньої роботи серед переселенців. Піонером у цій галузі був Й. Гродський, котрого справедливо називали “апостолом босанських русинів” [47]. У 1907 р. він заснував бібліотеки у с. Кмениця та у м. Прняворі. “Від Товариства “Просвіта”, “Шевченка”, “Педагогічного” – від редакції “Діла” і “Народного Слова” – і від о. Василян в Жовкві випросив Брат Йосиф дуже много книжок до читання – які усі вислав нашим людям у Боснії” [48] – вказувала преса. Й.Гродський також звернувся до галицької інтелігенції із закликом “[...] не марнувати прочитаних часописей, а відсилати їх до Босни, де вони відслужать свою службу” [49]. Подвижницька праця Й. Гродського стала прикладом для інших священослужителів. У 1909 р., за ініціативою Ф. Щурка, у м. Прняворі відбулися установчі збори “Руської читальні товариства Просвіта”, яку він очолив [50]. Дозвіл на її діяльність дала Крайова влада у Сараєво 20 жовтня 1909 р. [51]. Тоді ж було затверджено статут товариства. Згідно з ним, воно мало на меті: національно-патріотичне виховання членів шляхом читання книг і газет, організацію курсів грамоти рідною мовою, ознайомлення з національною історією, літературою і мистецтвом, організацію різноманітних курсів з господарювання і ремісництва, плекання народних та релігійних традицій і народної творчості, організацію вистав, нагляд за моральним вихованням молоді, організацію взаємодопомоги [51]. Прняворська “Просвіта” користувалася значною популярністю серед переселенців і станом на 1914 р. засновано її філії у більшості еміграційних осередків. Поза всяким сумнівом вона справила значний вплив на збереження національної самобутності українців.

Важливою проблемою на українських поселеннях у Боснії та Герцеговині, що вимагала нагального вирішення, була школа із рідною мовою навчання. “[...] коли б в Босні найшовся який наш чоловік, сяк так спосібний учити діти приватно (бо по оселях шкіл нема), то люди дуже радо посилали б своїх дітей до школи... Одначе і тим до сего часу Босна тішитися не може” [6, с. 54] – писав Й. Гродський. На це звертав увагу Д. Няраді у листі до А.Шептицького, у якому відзначав, що “[...] русини ідуть до сербської школи і зіставають і вони і родителі схизматиками” [36, с. 37]. Виправити ситуацію намагалися монахи-студити, які 1909 р. організували навчання дітей у с. Камениці. До цієї школи ходило 30 учнів і їх навчав щоденно по 2 години, ієромонах А. Абрагамович [35, с. 36]. Певні кроки для організації українського шкільництва вчинив також і Й. Жук. Він “роздобув” у Відні 150 букварів, які розповсюджено по усіх українських поселеннях [52]. У іншому випадку дружина деветінського пароха Ю.Колодія вела у с.Деветіні “курс анальфабетів” [53]. Однак, усі ці заходи були радше винятками, а не правилами і як наслідок, до початку Першої світової війни українського шкільництва у Боснії та Герцеговині не існувало.

Греко-католицьке духовенство докладало значних зусиль для налагодження господарсько-економічного життя українців у Боснії. Згідно з деякими інформаціями, вже у 1902 р. у с. Камениці існував кооператив “Греко-католицька щаднича каса” [54]. Тут також, доволі успішно розвивалася винарня, якою опікувалися монахи-студити. Із врожаю 1909 р. вони виробили 6500 літрів вина [35, с. 30]. Успіхи отців-студитів так заохотили Й. Жука, що він “[...] вирішив спровадити для монахів у Камениці парову машину вартістю 12 тис. крон, яка має служити до млина” [35, с. 53] – вказується у документах. У жовтні 1911 р. Й. Жук запросив у Боснію відомого галицького кооператора Олександра Гарасевича, але його оцінка економічних перспектив українців виявилася доволі невтішною. З цього приводу Й. Жук писав А. Шептицькому: “Вигляди на економічне піднесення наших переселенців не такі сьвітлі, як я собі представляв, але помимо того много можна зробити і буду старатись, щоби се тягнути, бо тут велика нужда” [14, с. 32 зв.]. Попри всі негаразди, 1911 р. у м. Прняворі, за ініціативою місцевого пароха М. Кіндія, засновано кооператив “Греко-католицька щаднича каса”, який згодом володів капіталом у 4 млн крон [52].

Загалом греко-католицьке духовенство, попри складні обставини пасторальної діяльності, внесло вагомий вклад в організацію релігійного життя українців Боснії та Герцеговини. Воно також значно спричинилося до розбудови рідного шкільництва та

організованого громадського життя переселенців. Його подвижницька праця значною мірою сприяла збереженню національної самобутності українців на Балканах.

Список використаних джерел

1. Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. – Львів: Б.В., 1995. – 126 с.
2. Сирота Р. Питання історії Боснії і Герцеговини XVIII – початку XX століть у сучасній англо-американській історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 165–181.
3. Харузин А. Боснія-Герцеговина. Очерки оккупационной провинции Австро-Венгрии. – Санкт-Петербург, 1901.
4. Мизь Р. Українці Югославії напередодні значного ювілею // Нова думка. 1889. № 77.
5. Руслан. – 1909. – 17 жовтня.
6. Гродський Й. Положене Русинів у Боснії. – Львів, 2003. – 88 с.
7. Діло. – 1901. – 10 березня, 14 квітня.
8. Тугоднік Samborsko-Drohobuski. – 1905. – 12 lutego.
9. Руслан. – 1909. 23 жовтня; 10. ЦДІАУЛ України у Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 358, оп. 2, спр. 99, с. 63.
11. Семак В. На часі // Емігрант. – 1913. – липень і вересень.
12. Головчук П. З життя українців Боснії // Нова думка. – 2006. – березень.
13. ЦДІАУЛ, ф. 358, оп. 2, спр. 93, с. 1.
14. ЦДІАУЛ, ф. 358, оп. 2, спр. 158, с. 22, 33, 17 зв. – 18, 40, 22, 32 зв., 38.
15. ЦДІАУЛ, ф. 664, оп. 1, спр. 49, с. 33.
16. NATIONAL UKRAINIAN FESTIVAL 2009 – Geelong Victoria Australia: http://www.lesjaukrajinka.com/NATIONAL_UKRAINIAN_FESTIVAL.html (04.05.2010).
17. З історії Дев'ятини: <http://koukyu.ca/html/deviatyna.html> (27.02.2010).
18. Ліський Б. З приводу 80-річного ювілею з дня заснування “Руської читальні товариства Просвіта” у Прияворі // Нова думка. – 1989. листопад.
19. Куницький Л. Над Босною // Нива. – 1917. – грудень.
20. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%BF%D0%B8...> (1.3.2010).
21. Греко-католицька церква у Боснії // Нива. – 1912. – 15 лютого.
22. ЦДІАУЛ, ф. 358, оп. 2, спр. 291, с. 44–45.
23. Мизь Р. Українські священики на території колишньої Югославії // Наша газета. – Загреб. 2009. – 30 грудня.
24. Діло. – 1910. – 24 жовтня.
25. Греко-католицька церква у Боснії // Нива. – 1912. – 15 лютого.
26. Горнишевич М. 150-ліття церкви св. ВМ Варвари у Відні // Нива. – 1926. – Ч. 3. – С. 92–98.
27. Вєстник Станиславівської Епархії. – 1909. – май.
28. National Ukrainian Festival 2009 – Geelong Victoria Australia: http://www.lesjaukrajinka.com/NATIONAL_UKRAINIAN_FESTIVAL.html (04.05.2010).
29. Руслан. – 1910. – 19 лютого.
30. о. Мизь Р. Архітектура наших церков: http://koukyu.ca/html/the_architecture_of_our_church.html (24.04.2010).
31. О жертвах на будову церковей – або каплиць въ Боснії // Вєстникъ Перемыской епархії, 1912, 18 цвєтня.
32. http://koukyu.ca/html/one_villaje-two_saints.html (18.07.2010).
33. З історії Дев'ятини: http://koukyu.ca/html/the_architecture_of_our_church.html (24.04.2010).
34. Куницький Л. Над Босною // Нива. – 1918. май.
35. ЦДІАУЛ, ф. 358, оп. 2, спр. 94, с. 6–6 зв., 36, 30, 53, 107.
36. ЦДІАУЛ, ф. 358, оп. 2, спр. 92, с. 22 зв., 22, 37.
37. Ліський Б. Українці у Боснії та Герцеговині // Гомін України. Торонто, 1998.
38. З історії Дев'ятини: <http://koukyu.ca/html/deviatyna.html> (27.02.2010).
39. Куницький Л. Над Босною // Нива. – 1918. – цвітень.
40. Головчук П. Українська греко-католицька парохія в с. Дев'ятина (Боснія). До 100-річчя: http://koukyu.ca/html/body_100_years_of_devetina.HTM (24.04.2010).
41. <http://www.koukyu.ca/html/kozarac.html> (26.02.2010).
42. Мученики – джерело чудотворної сили. – Львів, 2001.
43. Єпископ для українців, католиків грецького обряду, в Канаді, Прєосвящений Никита Будка // Емігрант, 1913, січень.
44. Куницький Л. Над Босною // Нива. – 1918. – червень–липень.
45. http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/apost_slowo/sw_bilczewski_5.htm 24.02.2010).
46. Куницький Л. Над Босною // Нива. – 1918. – май.
47. Апостол босанських русинів // Руслан. – 1910. – 27 лютого.
48. Куницький Л. Над Босною // Нива. – 1918. – серпень–вересень.
49. Листи з чужини // Емігрант. – 1913. – марець. – С. 38.
50. Руслан. – 1910. – 19 лютого.
51. 100 років “Просвіті” на Балканах // Громада (Будапешт). 2007. – листопад–грудень.
52. Г. М-й (Микитей). Сучасна Югославія // Український прапор (Відень). 1920, 8 марта.
53. Куницький Л. Над Босною // Нива. – 1918. – цвітень.
54. Ляхович М. По мойй Боснії...: http://koukyu.ca/html/my_bosnia.html (18.07.2010).

Степан Качараба

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПЕКА ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ НАД УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИЕЙ В БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЕ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX СТ.)

Греко-католическое духовенство осуществило весомый вклад в организацию религиозной жизни украинцев Боснии и Герцеговины. Оно привело к значительному развитию родного образования и организованной общественной жизни переселенцев.

Ключевые слова: греко-католическая церковь, украинская эмиграция, Босния, Герцеговина, общественная жизнь, образование.

Stepan Kacharaba

SOCIAL CARE GREEK CATHOLIC CHURCH EMIGRATION OF UKRAINIAN IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (THE END OF XIX – BEGINNING XX CENTURY)

Greek Catholic clergy have made a significant contribution to the organization of Ukrainian religious life in Bosnia and Herzegovina. It has led to the development of home schooling and organized social life of settlers.

Key words: Greek Orthodox Church, Ukrainian emigration, Bosnia, Herzegovina, social life, schooling.